

УДК 347.12(477):612.6

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.1.10>

Наталія Вадимівна Ходєєва,

кандидат юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

навчально-науковий інститут № 5,

кафедра цивільного права та процесу (доцент);



<https://orcid.org/0000-0002-6154-6854>,

e-mail: Xodeeva.n@gmail.com

ПРАВО ЛЮДИНИ НА РЕПРОДУКТИВНЕ ВІДТВОРЕННЯ: ПОСТМОРТАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ КРІОКОНСЕРВОВАНИХ МАТЕРІАЛІВ

Проведено аналіз чинного законодавства України та доктринальних підходів щодо права людини на репродуктивне відтворення в розрізі права на постмортальну репродукцію щодо правомочностей використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів. Надано визначення терміна «постмортальна репродукція». Здійснено аналіз застосування постмортальної репродукції, сурогатного (замінного) материнства. Зроблено висновок щодо чіткої регламентації осіб, які можуть бути наділені правом на постмортальну репродукцію, визначено строк, протягом якого проведення постмортальної репродукції є неможливим.

Ключові слова: репродуктивні технології, постмортальна репродукція, сімейні відносини, права подружжя, статеві клітини, кріоконсервовані матеріали, використання (зберігання), строк, сурогатне материнство, національне та міжнародне законодавство.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Із появою допоміжних репродуктивних технологій, а також з урахуванням можливостей, отриманих людством у сфері медицини та біотехнологій, виникла необхідність встановити на законодавчому рівні чіткі правила регулювання відносин у сфері репродуктивних технологій. Беручи до уваги умови сьогодення, а також можливе поглиблення демографічної кризи, пов'язаної з повномасштабною агресією й відтоком людського ресурсу, саме постмортальна репродукція є вкрай важливим і водночас проблемним питанням, яке постає перед державою.

Резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО «Загальна декларація про біоетику та права людини», прийнятою 19 жовтня

2005 р.¹, було зроблено заклик як на законодавчому рівні, так і до законодавців щодо розвитку досліджень, пов'язаних з етичними проблемами, та вжиття заходів щодо застосування новітніх медичних та біотехнологій. І саме постмортальна репродукція – розпорядження кріоконсервованим біологічним матеріалом після смерті пацієнтів – потребує невідкладного регулювання. Адже, по-перше, розвиток у медичній науці методу кріоконсервування репродуктивних клітин (гамет), а також ембріонів пацієнтів дає можливість як зачати дитину, так і народити її після смерті одного або двох біологічних батьків; по-друге, у зв'язку з повномасштабним вторгненням на територію України російської федерації неврегульованість питання постмортальної репродукції на законодавчому рівні гостро постало як перед правниками й нотаріусами, так і перед самими пацієнтами; по-третє, з метою збереження фертильності все більше захисників та захисниць до виїзду на фронт намагаються зберегти свої генетичні матеріали та законодавчо закріпити своє волевиявлення щодо розпорядження ними в разі своєї смерті. Саме тому першочерговим завдання держави є захист прав осіб, які, ризикуючи своїм життям та здоров'ям, протидіють агресору. І одним зі способів захисту права людини на репродуктивне відтворення як для цієї категорії громадян, так і для громадян, які вдаються до застосування репродуктивних технологій внаслідок певних вад здоров'я або ж задля збереження фертильності в умовах сьогодення, є постмортальна репродукція.

Стан дослідження проблеми

Право людини на репродуктивне відтворення вивчалось в різних аспектах. І. Венедіктова досліджувала його в контексті реалізації та захисту інтересів осіб у репродуктивних правовідносинах [1]. Р. Стефанчук вивчав особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи [2]. О. Пунда визначив репродуктивні права та відніс їх до елементів права на життя [3], а В. Чечерський провів конституційно-правове дослідження щодо права на репродукцію (відтворення) фізичних осіб [4]. К. Москаленко здійснив аналіз з точки зору фрагментарного врегулювання допоміжних репродуктивних технологій, а також пов'язаних із ними спорів [5]. А. Мусієнко та М. Мусієнко досліджували проблеми нормативно-правового забезпечення постмортальної репродукції, спираючись на зарубіжний досвід [6]. Зважаючи на те, що інститут постмортальної репродукції є відносно новим, а його проблематика розглядається здебільшого крізь призму права людини на репродуктивне відтворення, постійно

¹ Всеобщая декларация о биоэтике и правах человека : от 19.10.2005 // UNESCO : офіц. сайт. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf> (дата звернення: 10.01.2025).

постають питання щодо використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів, що, своєю чергою, потребує законодавчого врегулювання.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у визначенні особливостей використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів. Досягти поставленої мети можливо шляхом вирішення таких *завдань*: виявити особливості правової природи права людини на репродуктивне відтворення та постмортальну репродукцію (в аспекті використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів); розкрити процедуру, з додержанням умов якої можливо отримати право на постмортальне використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів; надати рекомендації щодо вдосконалення законодавства у сфері використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів.

Наукова новизна дослідження

Удосконалено наукову думку щодо права людини на репродуктивне відтворення з урахуванням права на постмортальну репродукцію, зокрема правомочностей щодо використання кріоконсервованих матеріалів (визначення суб'єктів, можливих строків використання) та їх зберігання, а також щодо реалізації права на батьківство (материнство) через застосування сурогатного (замінного) материнства з використанням як гамет, так і кріоконсервованих ембріонів (зигот, бластул).

Виклад основного матеріалу

Репродуктивні права і насамперед право людини на репродуктивне відтворення закріплено в чинному законодавстві України як безпосередньо законами, так і відповідними підзаконними нормативно-правовими актами.

Враховуючи умови сьогодення, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військово-службовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 22 листопада 2023 р. № 3496-IX (далі – Закон № 3496-IX) закріплено як безоплатне отримання медичної послуги, пов'язаної із забезпеченням реалізації їхнього права на біологічне батьківство (материнство), так і безоплатне зберігання репродуктивних клітин у разі смерті або оголошення судом померлою особи протягом трьох років з моменту смерті такої особи або оголошення судом її померлою, а після закінчення цього строку подальше зберігання за рахунок іншої особи (розпорядження на випадок смерті або оголошення судом померлою)¹.

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військово-службовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство) :

О. Пунда цілком справедливо відносить репродуктивні права саме до права на життя [3]. Дійсно, ці права тісно пов'язані між собою, і ця думка знайшла своє підтвердження в чинному законодавстві України: у ст. 281 Цивільного кодексу України закріплено право на життя та передбачено можливість повнолітніх жінки або чоловіка за медичними показаннями застосувати проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством¹.

Щодо постмортальної репродукції, то чітко визначеного терміна «постмортальна репродукція» у чинному законодавстві України не закріплено. У перекладі з латини «постмортальний» – *post mortem* (після смерті) або ж *postmortalis* (посмертний) – буквально означає «той, що відбувся після смерті» [7, с. 350]. Натомість термін «репродукція» – це біологічне відтворення організмами собі подібних (розмноження)². Внаслідок того, що відтворення є посмертним, то можливість його здійснення передбачена саме шляхом застосування біологічного матеріалу чоловіка (жінки) після його (її) смерті шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій в умовах *in vitro*. Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 р. № 787³ *in vitro* – це техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або в контрольному середовищі поза живим організмом. Отже, умови *in vitro* передбачають як окремі, так і всі етапи підготовки репродуктивних клітин, а також безпосередньо процеси розвитку ембріонів (зигот, бластул) до їх перенесення в матку пацієнтки або ж до етапу кріоконсервації. Відповідно постмортальна репродукція – це посмертне біологічне відтворення собі подібних організмів (розмноження), можливість здійснення якого передбачена шляхом застосування біологічного матеріалу чоловіка (жінки) після його (її) смерті шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій в умовах *in vitro*.

Закон України від 22.11.2023 № 3496-IX // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20> (дата звернення: 10.01.2025).

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.01.2025).

² Репродукція // Словари онлайн : сайт. URL: <https://1550.slovaronline.com/151355-репродукция> (дата звернення: 10.01.2025).

³ Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення: 10.01.2025).

Нині в Україні законодавчо постмортальна репродукція не знайшла остаточного врегулювання. До цього часу прямої заборони щодо її застосування з метою зачати дитину з використанням генетичного матеріалу померлого чоловіка законодавством України не встановлено, а отже, вона знаходила своє активне застосування в медичній практиці.

Крім того, законодавчо не були передбачені і способи врегулювання прав на постмортальну репродукцію, а впроваджувалися вони виключно завдяки виробленій роками практиці. Так, з метою використання генетичного матеріалу чоловіка (жінки), який (яка) помер (померла), саме його (її) дружина (чоловік) або ж жінка (чоловік), яка (який) не перебувала (не перебував) з ним (нею) в зареєстрованому шлюбі, отримувала (отримував) право на використання та зберігання кріоконсервованого матеріалу, якщо вона (він):

- отримала (отримав) від чоловіка (дружини) нотаріально посвідчену заяву довільної форми із зазначенням у ній про дозвіл чоловіка (дружини) на посмертне використання його (її) клітин дружиною (чоловіком) або ж жінкою (чоловіком), яка (який) проживала (проживав) з ним (нею) однією сім'єю без шлюбу (далі – заява-дозвіл);

- уклала (уклав) договір із закладом охорони здоров'я, у якому саме буде зберігатися кріоконсервований матеріал чоловіка (жінки), заздалегідь передбачивши в ньому можливість його використання та умови зберігання після смерті чоловіка (жінки) – (далі – договір із закладом охорони здоров'я про ЗтаВККМ).

Крім того, відповідно до п. 7.2 розд. VII наказу Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 р. № 787 процедура заморожування та розморожування проводиться ембріологом на підставі заяви встановленої форми на заморожування та розморожування сперми, ооцитів, оваріальної тканини чи біологічного матеріалу, ембріонів та має бути підписана тими, чий матеріал був заморожений¹. Отже, за відсутності заяви-дозволу або договору із закладом охорони здоров'я про ЗтаВККМ постмортальне використання кріоконсервованого матеріалу є неможливим.

Щодо можливості використання довіреності з метою отримання дозволу на розпорядження біологічним матеріалом чоловіка (жінки) після його (її) смерті, то згідно з п. 6 ч. 1 ст. 248 Цивільного кодексу України представництво за довіреністю припиняється в разі смерті

¹ Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення: 10.01.2025).

особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою¹.

Отже, заморожування та розморожування статевих клітин, які належать чоловіку (жінці), повинно проводитися саме на підставі його (її) заяви, яка має бути засвідчена його (її) підписом, а його (її) дружина (чоловік) або ж жінка (чоловік), яка (який) проживала (проживав) з ним (нею) однією сім'єю без шлюбу, скористатися правом на постмортальну репродукцію зможе на підставі нотаріально посвідченої заяви, оформленої за життя чоловіка (дружини) із зазначенням у ній про дозвіл чоловіка (дружини) на посмертне використання його (її) клітин певною жінкою (чоловіком), і саме ця заява буде аналогом заяви на замороження генетичного матеріалу.

Нині в умовах воєнного стану дуже гостро постало питання щодо визначення строків зберігання генетичного матеріалу та ембріонів після смерті особи, біоматеріал якої було передано на зберігання, зокрема військовослужбовців (як жіночої, так і чоловічої статі).

Так, відповідно до підп. 3 п. 2 розд. II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 3496-IX², а також Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження генофонду Українського народу», підписаного Президентом³, у разі, якщо особа (військовослужбовець) померла або оголошення судом померлою, а її репродуктивні клітини зберігаються відповідно до чинного законодавства, їх зберігання здійснюється безоплатно протягом трьох років з моменту смерті такої особи або ж оголошення її судом померлою, а після закінчення цього строку подальше зберігання кріоконсервованих клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.01.2025).

² Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство) : Закон України від 22.11.2023 № 3496-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20> (дата звернення: 10.01.2025).

³ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження генофонду Українського народу : від 30.01.2024 № 10448 / ініціатори О. О. Дмитрієва, М. Б. Радущкий, О. К. Кондратюк та ін. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43590> (дата звернення: 10.01.2025).

смерті або оголошення судом її померлою¹. Щодо отримання медичної послуги, то військовослужбовці, визначені у підп. 1 п. 1 ст. 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII, мають право безоплатно отримати медичні послуги, пов'язані із забезпеченням реалізації їхнього права на біологічне батьківство (материнство) (здійснення забору, кріоконсервація та зберігання їхніх репродуктивних клітин) на випадок втрати репродуктивної функції при виконанні обов'язків з оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України².

Аналізуючи зміни в чинному законодавстві України, доцільно було б також врахувати й міжнародну практику. Так, відповідно до законодавства Бельгії скористатися правом на постмортальну репродукцію можливо після смерті одного з подружжя, якщо за життя обидва партнери дали згоду на її здійснення. Але репродуктивні технології можна застосовувати тільки через шість місяців та на не пізніше ніж через два роки після смерті одного з партнерів [8]. Також доцільно врахувати практичні рекомендації, надані Європейським товариством з питань репродукції людини на ембріології, відповідно до яких особа з метою здійснення постмортальної репродукції повинна в обов'язковому порядку оформити за життя письмове розпорядження з обов'язковим встановленням строку, протягом якого здійснення постмортальної репродукції не буде можливим (один календарний рік після дня смерті одного з партнерів). Дійсно, спираючись на вищезазначене, можна з упевненістю сказати, що для ухвалення виваженого рішення щодо посмертної репродукції необхідно виходити із психологічного та фізичного стану іншого партнера (партнерки), його (її) матеріального стану, духовних переконань та інших чинників.

Як зазначила К. Літвінова, «спираючись на теорію прив'язаності Джона Боулбі, смерть партнера (партнерки) для усіх є спільним почуття втрати, жалоби, туги за померлим, яке відрізняється за інтенсивністю та тривалістю (за різними даними така реакція триває 6–12 місяців).

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство) : Закон України від 22.11.2023 № 3496-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20> (дата звернення: 10.01.2025).

² Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 10.01.2025).

Однак ускладнена втрата, горе, жалоба можуть бути сильно інвалідизуючими та тривалими» [9]. Отже, щоб ухвалити виважене рішення партнером (партнеркою) щодо постмортальної репродукції шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій померлого, необхідно встановити строк, протягом якого здійснення постмортальної репродукції не буде можливим, зокрема один календарний рік від дня смерті партнера (партнерки).

Європейський суд з прав людини, практика якого є джерелом права в Україні, у своєму рішенні у справі «Петіторі Ланцман проти Франції» зазначив, що поняття приватного чи сімейного життя охоплює право на повагу до рішення стати батьком у генетичному розумінні, а право пар вдаватися до медичної допомоги репродукції є формою вираження саме їхньої волі. У цій справі, відхиляючи вимоги заявника, Суд встановив, що особисте прагнення матері у праві на застосування постмортальної репродукції (використання гамет сина) з метою продовжити рід є гідним. Однак факт залишається фактом: чинна практика Суду та ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не охоплюють право стати бабусею та дідусем¹. Отже, для подолання прогалів у чинному законодавстві України, враховуючи той факт, що право на батьківство (материнство) є невідчужуваним правом, а правове регулювання постмортальної репродукції повинне відповідати загальноприйнятим міжнародним біоетичним нормам, необхідно закріпити в законодавстві України можливість застосування допоміжних репродуктивних технологій саме за партнерами.

Щодо використання та зберігання криоконсервованих ембріонів (зиготи, бластули), потрібно зауважити, що ані в Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)», ані в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження генофонду Українського народу» не передбачено положення щодо зберігання криоконсервованих ембріонів, якщо вони передані на зберігання військовослужбовцем та його (її) дружиною (чоловіком). Крім того, не враховано й те, що дружина не завжди зможе одразу скористатися репродуктивним правом та використати криоконсервовані ембріони або зберігати їх: вона може бути військовою або ж не здатною за медичними показаннями виносити дитину внаслідок втрати репродуктивної функції, тож, як наслідок, виникає необхідність у використанні послуг сурогатної матері. Крім того, дружина може зіткнутися з відсутністю

¹ Petithory Lanzmann v. France (dec.) – 23038/19 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002-12688> (дата звернення: 10.01.2025).

можливості зберігати кріоконсервовані ембріони за власний рахунок одразу після смерті чоловіка, який був військовослужбовцем, або ж у разі оголошення його судом померлим. А в разі відсутності можливості за медичними показаннями внаслідок втрати репродуктивної функції необхідною умовою для здійснення свого права на материнство шляхом застосування постмортального права на використання кріоконсервованих ембріонів буде необхідність звернення до послуг сурогатної матері. Отже, така особа у своєму праві буде обмежена (навіть за наявності заяви-дозволу або договору із закладом охорони здоров'я про ЗтаВККМ) внаслідок неврегульованості цього питання на законодавчому рівні.

Щодо сурогатного материнства, то відповідно до абз. 3 п. 6.1 розд. VI наказу Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 р. № 787 необхідною умовою для проведення сурогатного (замінного) материнства є те, що подружжя (або один з майбутніх батьків), в інтересах якого здійснюється сурогатне материнство, повинно (повинен) мати генетичний зв'язок з дитиною¹. Отже, не передбачені і способи врегулювання прав на постмортальну репродукцію, які стосуються як зберігання, так і подальшого використання кріоконсервованих ембріонів (зигот, бластул).

Як зауважує А. В. Мусієнко, «саме активні бойові дії на території нашої держави спричинили погіршення демографічної ситуації в країні. Скорочення частки чоловічого населення репродуктивного віку особливо гостро ставить питання можливості реалізації свого права на батьківство й після смерті, відтворення собі подібних» [6, с. 448]. Із цією думкою впевнено можна погодитись, але потрібно врахувати, що нині під час бойових дій гине та отримує поранення, які призводять до втрати репродуктивної функції, і населення жіночої статі, що позбавляє як права на материнство, так і права на постмортальну репродукцію. Тому вкрай важливо, щоб право жінки на материнство та право на постмортальну репродукцію, зокрема шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій (можливість партнера вдатися до послуг сурогатного материнства після смерті дружини, можливість застосування цих послуг жінкою в разі втрати нею репродуктивної функції або смерті її чоловіка), було закріплено в чинному законодавстві, враховуючи строк – один календарний рік від дня смерті партнера (партнерки), протягом якого здійснення постмортальної репродукції не буде можливим.

¹ Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення: 10.01.2025).

Звернімося також до досвіду врегулювання посмертного відтворення в Австралії, зокрема у штаті Вікторія. Так, відповідно до Закону про людські тканини 1982 р., яким регулюється вилучення репродуктивних клітин, тканини – це орган, або частина людського тіла, або речовини, вилучені з людського тіла, або такі, що є його частиною¹. Крім того, у Законі про допоміжні репродуктивні технології 2008 р. містяться положення, які стосуються саме права на використання статевих клітин і ембріонів посмертно із зазначенням певних вимог в частині здійснення своїх правомочностей щодо їх використання. Особа за життя повинна надати письмову згоду на проведення цієї репродуктивної технології або усну, але в присутності двох свідків. Якщо проведення процедури репродуктивного відтворення бажав здійснити партнер померлого або якщо померла саме жінка, то її партнер (чоловік) може звернутися до сурогатного материнства (комісія з аналізу пацієнтів може схвалити угоду). Жінка перед зверненням до допоміжної репродуктивної технології проходить консультацію, і комісія з аналізу пацієнтів досліджує ймовірний вплив цієї процедури на ще не народжену дитину. Крім того, досліджуються наслідки, які можуть настати для ще не народжених дітей, які будуть зачаті після смерті одного з партнерів².

Щодо застосування постмортальної репродукції в Україні, як уже зазначалося вище, з метою зачаття дитини з використанням генетичного матеріалу померлої дружини (військовослужбовиці) або ж жінки (військовослужбовиці), яка проживала з ним однією сім'єю без шлюбу, а також жінкою в разі втрати нею репродуктивної функції та смерті її чоловіка, то зачаті дитину (навіть за наявності заяви-дозволу або договору з закладом охорони здоров'я про ЗтаВККМ) та скористатися правом на постмортальну репродукцію можливо тільки за умов використання послуг сурогатного (замінного) материнства, яке є прерогативою тільки подружжя.

Отже, з метою забезпечення права на батьківство (материнство) та постмортальну репродукцію доцільно було б передбачити в чинному законодавстві України можливість чоловіка в разі смерті або ж оголошення судом дружини (партнерки) померлою, а також можливість жінки в разі втрати нею репродуктивної функції (здатності виносити та народити дитину) за наявності кріоконсервованого ембріона (зиготи,

¹ Human Tissue Act 1982 No. 9860 // Victorian legislation : сайт. URL: <https://content.legislation.vic.gov.au/sites/default/files/2020-12/82-9860aa045%20authorised.pdf> (дата звернення: 10.01.2025).

² Assisted Reproductive Treatment Act 2008 // Victorian legislation : сайт. URL: <https://www.legislation.vic.gov.au/in-force/acts/assisted-reproductive-treatment-act-2008/028> (дата звернення: 10.01.2025).

бластути) та заяви-дозволу або договору із закладом охорони здоров'я про ЗтаВККМ право на використання послуг сурогатного (замінного) материнства, але враховуючи строк – один календарний рік від дня смерті партнера (партнерки), протягом якого здійснення постмортальної репродукції не буде можливим.

Висновки

Отже, щоб усунути прогалини в чинному законодавстві України щодо права людини на репродуктивне відтворення та права на постмортальну репродукцію щодо таких правомочностей, як використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів, необхідно законодавчо закріпити: 1) строк – один календарний рік від дня смерті партнера (партнерки), протягом якого здійснення постмортальної репродукції не буде можливим з метою ухвалення виваженого рішення; 2) можливість застосування допоміжних репродуктивних технологій саме за партнерами (чоловіком (дружиною); чоловіком (жінкою), який (яка) проживав (проживала) з нею (ним) однією сім'єю без шлюбу); 3) можливість зберігання кріоконсервованих ембріонів, якщо вони передані на зберігання військовослужбовцем та його партнером, безоплатно протягом трьох років з моменту смерті такої особи або ж оголошення її судом померлою та після закінчення цього строку подальше зберігання кріоконсервованих ембріонів за рахунок чоловіка (дружини) або іншої особи, визначеної в розпорядженні щодо зберігання власних кріоконсервованих ембріонів; 4) можливість для чоловіка в разі смерті або ж оголошення судом дружини (партнерки) померлою за наявності кріоконсервованого ембріона (зиготи, бластути) та заяви-дозволу або договору із закладом охорони здоров'я про ЗтаВККМ використання послуг сурогатного (замінного) материнства, але враховуючи строк – один календарний рік від дня смерті дружини (партнерки), протягом якого здійснення постмортальної репродукції не буде можливим; 5) можливість для жінки в разі втрати нею репродуктивної функції (здатності виносити та народити дитину) за наявності кріоконсервованого ембріона (зиготи, бластути) та заяви-дозволу або договору із закладом охорони здоров'я про ЗтаВККМ використання послуг сурогатного (замінного) материнства, але враховуючи строк – один календарний рік від дня смерті партнера, протягом якого здійснення постмортальної репродукції не буде можливим.

Список бібліографічних посилань: 1. Венедіктова І. Реалізація і захист інтересів осіб у репродуктивних правовідносинах. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 46–50. 2. Стефанчук Р. О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*.

2004. № 1/2. С. 66–72. **3.** Пунда О. О. Право на життя. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 58–64. **4.** Чечерський В. І. Право на репродукцію (відтворення) у системі основоположних прав людини: конституційно-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2020. 509 с. **5.** Москаленко К. Фрагментарне урегулювання допоміжних репродуктивних технологій та пов'язані з цим спори // Higher School of Advocacy : сайт. 02.10.2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/katerina-moskalenko/articles/fragmentarne-ureguluvannia-dopomiznix-reproduktivnix-tehnologii-ta-pov'язani-z-cim-spori-advokat-katerina-moskalenko> (дата звернення: 10.01.2025). **6.** Мусієнко А. В., Мусієнко М. А. До проблеми нормативно-правового забезпечення постмортальної репродукції: Україна та зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 10. С. 448–450. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/110>. **7.** Словник медичної термінології: латинсько-українсько-російський / упоряд. М. Ф. Кніпович. Київ : Держ. мед. вид-во УРСР, 1948. 442 с. **8.** Pennings G. Belgian Law on Medically Assisted Reproduction and the Disposition of Supernumerary Embryos and Gametes. *European Journal of Health Law*. 2007. Vol. 14, No. 3. Pp. 251–260. DOI: <https://doi.org/10.1163/092902707x232971>. **9.** Літвінова К. Когнітивно-поведінкова терапія ускладненої реакції втрати : дипломна робота. Київ, 2018. 38 с.

Надійшла до редколегії 17.01.2025

Прийнята до опублікування 01.03.2025



Khodieieva N. V. The human right to reproduction: postmortem use and storage of cryopreserved materials

The article analyses the current legislation of Ukraine and doctrinal approaches to the human right to reproduction in the context of the right to postmortem reproduction in terms of the right to use cryopreserved materials and their storage, taking into account changes in Ukrainian legislation and the experience of European countries. The author analyses the ways of regulating the right to postmortem reproduction, taking into account the experience of medical practice (drawing up an application-permission or an agreement with a healthcare facility on the storage and use of cryopreserved materials). The author concludes that it is necessary to establish a period of one calendar year from the date of death of a partner, during which post-mortem reproduction will not be possible; that assisted reproductive technologies may be used by partners; that the current legislation of Ukraine should enshrine the possibility of a man in the event of death or declaration of a partner's death by a court and the possibility of a woman in the event of loss of reproductive function (the ability to bear and give birth to a child) in the presence of a cryopreserved embryo (zygote, blastula) and an application for permission or an agreement with a healthcare facility on the storage and use of cryopreserved materials – the right to use surrogacy (substitute) motherhood services, but taking into account the period of one calendar year from the date of death of the partner, during which post-mortem reproduction will not be possible, as well as the possibility of storing cryopreserved

embryos, if they are transferred for storage by a serviceman and his partner, also free of charge for three years from the date of death of such a person or declaration of death by a court, with the provision for further storage of cryopreserved embryos at the expense of the spouse or other person specified in the order (for storage of own cryopreserved embryos).

Keywords: reproductive technologies, postmortem reproduction, family relations, spouses' rights, germ cells, cryopreserved materials, use (storage), term, surrogacy, national and international legislation.

